
L'arquitecte Eduard Maria Balcells Buïgas: una aproximació a l'obra sabadellenca¹

Josep M. Romero i Martínez

En aquest article, l'autor presenta una anàlisi de l'obra de l'arquitecte Eduard M. Balcells Buïgas (Barcelona, 1877-1965). Balcells pertany a la darrera generació d'arquitectes modernistes. Obtingué el títol el 1905 i el mateix any guanyava la plaça d'arquitecte municipal a Cerdanyola. Al llarg de la seva vida Balcells va centrar la producció a la ciutat de Barcelona i la seva província, sobretot, al Vallès, principalment a Cerdanyola i Sabadell. Durant l'època modernista, Balcells es caracteritzà per la síntesi de models internacionals i de l'arquitectura tradicional, mentre que el període de maduresa representà el trencament amb els seus inicis i la recuperació de l'arquitectura vernacla i el classicisme.

Sabadell és una de les ciutats on més treballà Balcells i on més obres de diferents tipologies s'han conservat: despatxos, cases, indústries, panteons, com també elements arquitectònics complementaris com ara reixes i vitralls.

---

¹ Aquest treball forma part de la recerca que desenvolupà Josep M. Romero arran d'una beca atorgada per la Fundació Caixa Sabadell.

Biografia

Eduard M. Balcells Buïgas, fill de l'advocat tarragoní Eduard Balcells Guille i de Concepció Buïgas Monravà, va néixer a Barcelona el 1877. Era nebot de l'arquitecte Gaietà Buïgas, cosí germà de l'enginyer Carles Buïgas i cosí segon de l'arquitecte modernista Manuel J. Raspall. La carrera del seu oncle va influir en Balcells, que acostumava a acompanyar-lo a les obres del monument a Colom al port de Barcelona, i, segons el seu fill Santiago, "va fer la pràctica amb el seu oncle Gaietà".¹ Sembla que Raspall va ser motivat per l'arquitectura a partir del mateix fet.

Després d'acabar els estudis al Col·legi Miró de Barcelona i obtenir el títol de batxillerat el 1893 a l'Institut de Reus de la mateixa ciutat, Balcells va ingressar a l'Escola d'Arquitectura. El 29 de setembre de 1893 presentà la sol·licitud de matrícula de les assignatures d'ingrés de Dibuix Lineal. A l'Escola va ser alumne de Lluís Domènech i Montaner, Antoni M. Gallissà i Josep Puig i Cadafalch, entre d'altres arquitectes de l'època. Els primers anys de la carrera, va completar els estudis amb les assignatures de l'Escola Oficial de Belles Arts de Barcelona i de la Facultat de Ciències Físico-Matemàtiques i Naturals de Barcelona, tal com era obligat, llavors, per cursar els estudis d'arquitecte. El 1904 acabà la carrera i el 1905 va obtenir el títol, just en el moment de major auge del modernisme i del naixement teòric del moviment que el substituiria anys més tard: el noucentisme. Aquell mateix any va guanyar la plaça d'arquitecte municipal de Cerdanyola del Vallès,² una petita vila de menys de mil habitants on la família Balcells Buïgas, com d'altres famílies benestants de Barcelona, acostumava a estiuajar atreta pel paisatge, les aigües i la proximitat a la capital. L'oncle Gaietà hi havia construït moltes torres i reformà el castell de Sant Marçal.

Eduard M. va treballar, sobretot, a Barcelona i a diverses poblacions del Vallès (Cerdanyola, Sabadell, Sant Cugat, Barberà, Ripollet i Cardedeu). Es va dedicar fonamentalment a la construcció d'habitatges unifamiliars destinats a l'estiu, encara que va arri-

Fotografia 1. Casament d'Eugènia Gorina Sanz i Eduard M. Balcells Buïgas, 1912. (Propietat de la família Balcells.)

bar a abraçar un gran nombre de tipologies arquitectòniques: mausoleus, altars, fàbriques, blocs de pisos, edificis públics, etc. Els seus quaderns de dibuixos de l'etapa d'estudiant demostren que l'enginyer de l'arquitecte arribà a tots els detalls de l'edifici, dels vitralls a les reixes, passant per tot tipus d'elements, mobiliari, objectes i estris mecànics. Eduard M. i el seu germà Lluís van obrir un petit taller de vitrall al carrer dels Còdols, 29, a Barcelona, amb el nom de Simil Vitraux Balcells Hermanos, on feien vitralls que el mateix arquitecte dissenyava.

El 1912, Eduard M. es va casar amb Eugènia Gorina Sanz, filla d'un industrial sabadellenc. El matrimoni va tenir quatre fills: Santiago, Alfons, Albert i Josep Antoni, dos dels quals, Josep Antoni i Santiago, serien també arquitectes. El casament amb Eugènia Gorina li va facilitar nombrosos encàrrecs, ja que els Gorina eren una de les famílies més importants del Sabadell tèxtil i industrial de l'època.

1 Orlando BARRAL, Josep M. ROMERO, *Entrevista a Santiago Balcells Gorina*, enregistrada amb cinta i conservada al Museu de Cerdanyola, 27 de juny de 1994.

2 Arxiu Municipal de Cerdanyola, Actes de Plens, vol. 5, 1.10.1905.

Fotografia 2. *Casa Gual, Cardedeu, 1910*. Autor desconegut (Arxiu del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya. Demarcació de Barcelona).

Ja cap al final d'aquesta primera etapa professional, el 1916, va ser secretari del II Saló Nacional de Arquitectura, presidit per Josep Puig i Cadafalch, que va tenir lloc al Palau de Belles Arts de Barcelona i a més, hi va participar amb diverses maquetes de pan-teons funeraris, algunes de les quals devien corres-pondre a obres sabadellenques.

"Tot i que mai no va perdre els lligams amb Barcelona, la ciutat on va néixer i morir i on tenia el seu gabinet de treball, el cert és que sempre va estar fortament vinculat al Vallès."³ Balcells va instal·lar el

seu despatx al número 129 bis del carrer de Balmes. L'estiueig familiar, els parentius i la plaça d'arquitecte municipal el van posar en contacte amb clients de Cerdanyola, Sant Cugat i Ripollet. Va fer diversos edi-ficis a Sant Cugat, on el seu cunyat Ferran Cels era arquitecte municipal. Aquesta vinculació al Vallès, també determinada pels lligams amb Sabadell, es farà palesa al llarg de tota la seva vida professional, ja que alguns dels seus darrers projectes construïts van ser la parròquia de Santa Maria de Barberà del Vallès (1949) i la capella del Santíssim de l'església parroquial de Sant Martí de Cerdanyola, inaugurada el 1947, com també l'ampliació de la Mútua Sabadellenca (1944) i els pisos de la Caixa de Sabadell (1946).

Balcells va mantenir la feina a l'Ajuntament de Cerdanyola fins el 1952, quan tenia 75 anys. El seu darrer projecte, de l'any 1956, va ser el del Banco Transatlántico, a Barcelona, als 79 anys, tot i que el concurs el guanyà finalment el seu fill Santiago. El 23 de juliol de 1959 es jubilà i el 1965 va morir a Barcelona a l'edat de 88 anys.

Si hem de ressaltar algun tret de la personalitat de Balcells és la gran capacitat creadora i la vocació d'artista i inventor, que es van fer evidents, sobretot, durant els primers anys de vida professional: "Home enginyós i inquiet, caràcter que potser havia heretat de la seva família materna, era un investigador nat".⁴ Aquest caràcter el va dur a aprofundir en els diversos oficis artesanals (forja, vitralls...). En la part que es conserva del seu arxiu familiar queda testimoni del seu treball pluridisciplinari: xemeneies, vitralls, làmpades de forja, altars, senyeres, mobiliari, escultures,

3 Orlando BARRIAL, "Apunts biogràfics", dins *Eduard M. Balcells Buïgas. Arquitecte de Cerdanyola*, Cerdanyola del Vallès, 2002, p. 11.

4 Joan VILA-GRAU, Francesc RODON, *Els vitrallers de la Barcelona modernista*, Barcelona: Editorial Polígrafa, 1982, p. 115.

5 Orlando BARRIAL, "Apunts biogràfics", *op. cit.*, p. 13.

6 David MACKAY, "Eduardo Balcells", *Cuadernos de Arquitectura*, 63 (primer semestre de 1966), p. 41-44.

7 Es pot consultar *El Correo Catalán*, 25.11.1972 i 18.04.1978; *Tele Expres*, 10.11.1973, 3.11.1974 i 19.05.1974; *El Noticiero Universal*, 17.05.1975, entre d'altres.

8 José M. ROMERO, Orlando BARRIAL, *Eduard M. Balcells. Arquitecte de Cerdanyola*, Cerdanyola del Vallès: Ajuntament de Cerdanyola, 2002.

9 José M. ROMERO MARTÍNEZ, "Eduard M. Balcells Buïgas 1905-1910: la primera etapa modernista", treball de recerca, becat per la Fundació Caixa de Sabadell, Cerdanyola del Vallès, 2002.

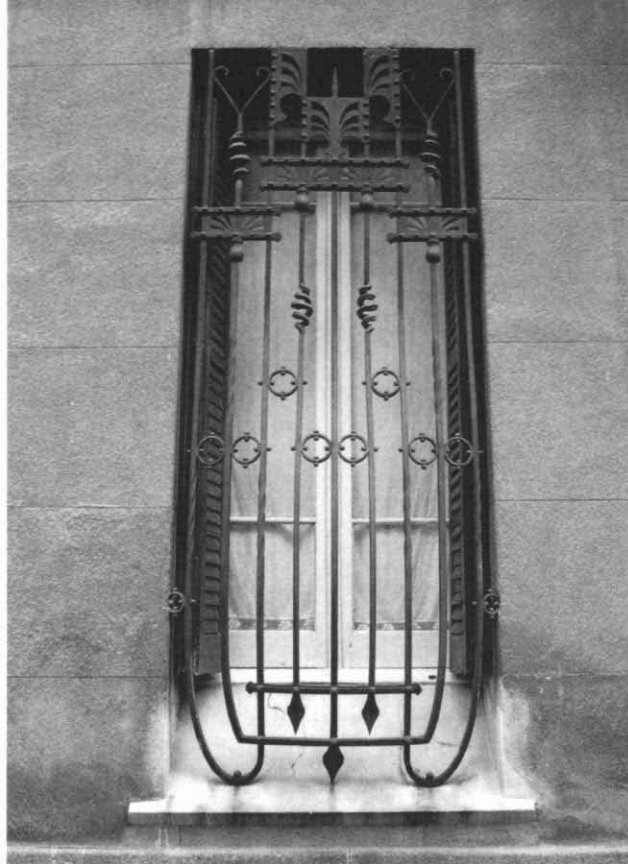
10 Oriol BOHIGAS a *Reseña y catálogo de la arquitectura modernista*, Barcelona: Lumen, 1973, únicament destaca de Sabadell els dos edificis "més barcelonins", tal com apunta Josep CASAMARTINA i PARASSOLS a *Josep Renom, arquitecte*, Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, 2000: l'edifici de la Caixa d'Estalvis de Jeroni Martorell i l'església dels Escolapis de Bernardí Martorell. Així mateix, a l'hora de parlar de les obres de Balcells tampoc no fa cap esment de la seva obra sabadellenca, segurament pel desconeixement que es tenia.

11 Oriol BOHIGAS, *Reseña y catálogo... op. cit.* i R. LACUESTA, *Guia d'arquitectura modernista*, Barcelona, 1990.

panteons funeraris, disseny d'urbanitzacions i jardins, a més d'edificis públics (esglésies, ajuntaments...) i privats (blocs de pisos, xalets d'estiu, fàbriques...). Balcells va ser l'inventor de la regla de càlcul circular i de diversos utensilis de dibuix: "Al seu estudi tot el material (llapis, gomes, regles...) estava penjat del sostre a través d'un enginyós sistema de politges, sempre a mà i sense cap possibilitat que es perdessin. També hi penjaven serpentines, una per cada client, on anava anotant les despeses que després hauria de facturar".⁵

El seu cercle d'amistats es reduïa a la família, alguns artistes, especialment en els primers temps, com els pintors Josep de Togores i Francesc Gimeno, clients fidels com la família Pellicer i companys d'ofici, com ara Pedro Cendoya, Manuel J. Raspall, Pere Domènech i Roura (fill de Domènech i Montaner), Ferran Cels i, en menor grau, Enric Catà, Josep M. Pericas, Josep M. Jujol i Rafael Masó.

Malgrat la qualitat de la seva producció i l'interès del personatge, fins ara Balcells mai no havia estat objecte de cap estudi aprofundit. David Mackay⁶ li va dedicar un article a *Cuadernos de Arquitectura* l'any 1966. Poc després, Oriol Bohigas el va incloure a la seva *Reseña y catálogo de la arquitectura modernista*. Al marge d'aquestes publicacions, el seu nom apareix citat a gairebé totes les obres sobre d'arquitectura modernista com a membre de la darrera generació d'arquitectes d'aquest moviment, però la seva obra resta, pràcticament, desconeguda. Als anys setanta va haver-hi una forta polèmica a la premsa a causa de la construcció del Cinturó de Ronda, que afectava a la casa Tosquella,⁷ un dels projectes més emblemàtics de la primera època de Balcells. Finalment, l'edifici va ser declarat Monument Històric Artístic per la Diputació de Barcelona i es va evitar que s'enderroqués. El 2001 l'Ajuntament de Cerdanyola va decidir dedicar un carrer al que va ser arquitecte municipal entre 1905 i 1952. Amb aquest motiu s'edità un llibre sobre l'obra de Balcells a Cerdanyola.⁸ D'altra banda, a la Universitat Autònoma de Barcelona s'està dirigint un treball de recerca⁹ i una tesi doctoral sota la direcció de Joan M. Minguet i Batllori. L'obra de Balcells a Sabadell és força destacada, especialment la seva primera etapa, immersa de ple en el modernisme, i la seva posterior

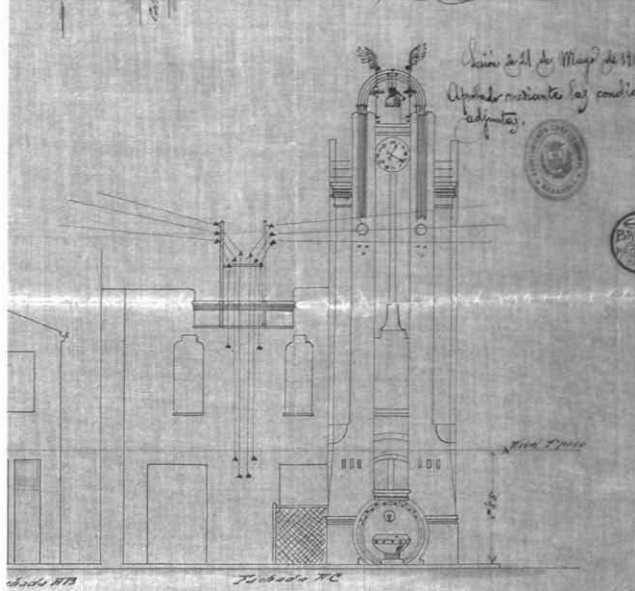
Fotografia 3. Casa Joan Baptista Ponsà, detall de la reixa de la finestra. Sabadell, 1912. Autor: Josep M. Romero.

evolució. Tot i amb això, la producció sabadellenca ha passat desapercebuda, tant a l'article de Mackay com en el llibre de Bohigas.¹⁰ D'altra banda, a Sabadell tampoc no s'ha editat mai cap llibre concret sobre el conjunt arquitectònic modernista a la ciutat.

Evolució estilística de l'arquitectura de Balcells

Balcells, al llarg de la seva trajectòria, va participar en els diferents corrents arquitectònics que se succeïren a Catalunya durant la primera meitat del segle XX. La producció de l'arquitecte es pot dividir en dos grans períodes, marcats pels moviments modernista i noucentista, amb les posteriors derivacions cap al classicisme acadèmic.

El més destacable de la seva trajectòria es troba dins el període modernista. L'etapa coincideix amb la joventut de Balcells, tot just finalitzada la carrera. La producció forma part del que s'ha catalogat com la darrera generació d'arquitectes modernistes.¹¹ Els primers anys es caracteritzen per una gran originali-

138

Figura 1. Torre del rellotge de la fàbrica Sempere, alçat frontal. Sabadell, 1913. AHS. Fons Municipal (d'ara endavant, FM). Urbanisme i Obres. Llicències d'obres, exp. 156/1913 (AMH 239).

tat, típicament modernista, la profusió de recursos decoratius i un marcat arabisme, present en obres com la casa Mario Calado (Sant Cugat, 1905) o la casa Tosquella (Barcelona, 1906).

En bona mesura, l'obra que elabora a partir de 1906 és paral·lela a la del seu cosí segon, Manuel J. Raspall, arquitecte municipal de la Garriga, amb el qual va estudiar la carrera i amb qui mantenia una estreta relació. A partir de llavors, l'obra de Balcells entra en una fase molt personal que el portarà a elaborar una síntesi dels grans arquitectes modernistes que el precediren: Domènec i Montaner i el primer Gaudí. La seva producció també denota un gran coneixement de l'obra de Josep Puig i Cadafalch. En aquests anys Balcells es decantarà pel modernisme arqueologista, que recupera trets propis de l'arquitectura tradicional. Les façanes reinterpreten un gòtic d'arrel nòrdica amb merlets, torres i frontons esglaonats, i s'articulen mitjançant obertures ametllades, esglaonades i mixtil·línies. Als murs apareix el fals carreuat i les formes geomètriques que es retallen en

el mur. Aquesta utilització de les motllures és present en bona part de l'obra del seu oncle Gaietà Buïgas. El gust per les tècniques artesanals es manifestarà en l'ús de la ceràmica vidrada, la forja i el vitrall. Les obres més representatives d'aquesta etapa són la casa Lluç (Sant Cugat, 1906), la casa Mestres (Cerdanyola, 1906), la casa Fàbregas (Cerdanyola, 1906), les cases Massachs (Cerdanyola, 1910) i la casa Gual (Cardedeu, 1910).

Balcells entrarà en contacte amb els models del centre d'Europa, probablement a partir de la gran influència que Puig i Cadafalch exercí a la darrera generació modernista. Durant la segona dècada del segle XX la producció de Balcells denota una gran influència de la Secessió vienesa, que el durà a abandonar definitivament la personal interpretació del gòtic per endinsar-se en un modernisme de simplificació geomètrica. L'adscripció estilística als corrents pròxims a la Secessió va proliferar entre els joves arquitectes catalans de principi de segle.¹² No tenim constància que Balcells fes cap viatge a l'estranger, per la qual cosa aquests models els havia de conèixer per via indirecta. Els introductors d'aquest corrent a Catalunya van ser els arquitectes Jeroni Martorell i Josep Puig i Cadafalch.¹³ El primer emprengué la via teòrica amb els articles publicats el 1903 a la revista *Catalunya*,¹⁴ mentre que Puig i Cadafalch fou l'encarregat de la difusió pràctica a partir de la seva obra. Amb la participació, com a secretari, en el Saló Nacional de Arquitectura, del 1916, Balcells també entrava en contacte amb l'arquitectura que s'estava fent a la resta del país.

L'obra de Balcells durant aquest període presenta clares dependències d'arquitectes centreeuropeus, com ara Otto Wagner, Josef Maria Olbrich i Josef Hoffmann, que probablement conegué a partir de revistes especialitzades, com ara *Deutsche Kunst und Dekoration* i *Moderne Bauformen*, o de les

12 Oriol BOHIGAS, "Los ecos de Viena", *Reseña y catálogo...* op. cit. Josep CASAMARTINA i PARASSOLS, "Els aires vienesos", *Josep Renom, arquitecte...* op. cit.

13 J. MARTORELL, "La arquitectura moderna (I)", *Catalunya* (Barcelona), 18 (setembre de 1903), i "La arquitectura moderna (II)", *Catalunya* (Barcelona), 24 (desembre de 1903).

14 Citat a David MACKAY, "Eduardo Balcells", op. cit.

15 *Casas de Campo españolas*, d'Alfredo Baeschlin de 1930, i *Com he de construir*, de Pere Benavent de 1934.

16 Santiago BALCELLS GORINA, "Memòries familiars", treball inèdit, Barcelona, 1997, p. 6.

monografies sobre Olbrich o Wagner, molt populars entre els estudiants d'arquitectura de l'època a Barcelona. Els edificis de Balcells a l'època es redueixen a senzills volums amb una agosarada inclinació de la teulada aixamfranada. Apareix el referent d'una arquitectura clàssica modernitzada amb columnes estilitzades i frontons. Les obertures presenten emmarcats d'esgrafiats a base de medallons amb línies verticals penjant, garlandes i aplicacions de ceràmica. El recurs del ferro forjat continua essent recurrent, tot i que les línies es tornen més senzilles i geomètriques, i desapareix gradualment el referent gòtic. Destaquen el projecte del Lawn Tennis del Turó (Barcelona, 1911) –del qual el diari *La Vanguardia* (24.07.1911) deia: "*decorado con el mejor gusto dentro de la sencillez que hoy domina en las construcciones modernas*"–,¹⁵ la desapareguda casa Carles Balcells (Cerdanyola, 1912), la casa Joan Baptista Ponsà (Sabadell, 1912), la fàbrica Sampere (Sabadell, 1913), la fàbrica Sallarès Deu (Sabadell, 1913), el despatx Genís i Pont (Sabadell, 1915), la fàbrica de pastes La Pureza (Sabadell, 1916), el panteó Carol (Sabadell, 1918) i el castell de Rocabrúna (Sant Feliu de Terrassola, 1919).

Cap el 1920 l'obra de Balcells experimentarà un gran canvi amb l'adopció de les propostes classicitzants del noucentisme. Durant els primers anys d'aquesta etapa, Balcells es decanta per un classicisme modern. En general, predominen en aquesta època els volums cúbics i nets, i la decoració es basa en l'estil clàssic amb motius geomètrics i vegetals. El panteó Gorina (Sabadell, 1918) marca l'inici de la recuperació del classicisme amb una interpretació personal de l'ordre dòric, i la casa Mañà (Cerdanyola, 1929) manté una estructura i una decoració noucentista encara sota el ressò vienès. Com a exemples del seu classicisme eclèctic destaquen: els pisos Escaiola (Sabadell, 1931), els pisos de la Caixa de Sabadell (1935-1946) i la Mútua Sabadellenca (Sabadell, 1928-1944). D'altra banda, la influència dels corrents arquitectònics europeus contemporanis –com ara el racionalisme i l'art *déco*– s'evidencien en obres com la fàbrica Rocalla (Castelldefels, 1929), el projecte (no realitzat) de Biblioteca de la Caixa de Sabadell (Sabadell, 1936) i els pisos Benages (Barcelona, 1936).

Figura 2. Fàbrica Sallarès Deu. Sabadell, 1913. Il·lustració extreta de: El Eco de la Indústria: Revista de Manufacturas Textiles, any xxiii, núm. 259-261, tomo xii (gener-març de 1920), p. 20. AHS. FM. Governació. Expedients Generals, exp. 40/1920 (AMH 2115/6).

Per aquells anys, s'afegirà també a un corrent estilístic derivat d'una de les vessants del noucentisme, la recuperació de l'arquitectura tradicional vernacla que culmina amb l'Exposició de 1929. Aquest moviment, que troba paral·lelismes en el regionalisme, tant peninsular com europeu, té fonament en el debat sobre l'ofici de la construcció i troba suport teòric en diverses publicacions de l'època.¹⁶ Balcells emprarà aquest estil en el Pavelló de l'Associació dels Ramaders de l'Exposició de Barcelona de 1929 i en nombroses torres d'estiu: la desapareguda casa Manuel Balcells (Cerdanyola, 1923), la masia Santos (Cerdanyola, 1924), can Benages (Cerdanyola, 1928), el xalet Dasca (Cerdanyola, 1932) i les cases Víctor Lucas (Argentona, 1942), entre d'altres.

A partir de la Guerra Civil abunden els exemples d'una arquitectura eclèctica que mira cap al passat marcada per un fort academicisme. Una de les darreres obres de l'arquitecte, l'església de Santa Maria de Barberà (Barberà del Vallès, 1949), s'aixecà seguint els models de basílica clàssica renaixentista, i les reformes de l'església de Sant Martí (Cerdanyola, 1939-1949) representen la recuperació d'estils medievals: gòtic, bizantí i romànic.

Tot sembla indicar que el canvi de gust, que imperà en l'arquitectura catalana postmodernista,

Fotografia 4. *Despatx Sampere. Sabadell, 1913.* Autor: Francesc Casañas. AHS (FCR 3098).

l'obligà a adaptar-se als nous temps i a adoptar l'estètica clàssica del noucentisme, tot i que no renuncià a la utilització d'altres estils històrics. Balcells, al final de la seva carrera, aconsellava al seu fill l'ús d'un classicisme que "no passa de moda", alhora que es penedia de les obres més agosarades de la seva joventut. Aquesta actitud és comuna a tota la seva generació, amb l'excepció dels arquitectes Josep M. Jujol i Cèsar Martinell, que no renunciaran mai als postulats del modernisme.

Balcells va demostrar especial interès per les tècniques del ferro forjat, la ceràmica vidrada i el vitrall, dintre d'una concepció artesanal de l'ofici que el durà a dissenyar tots els detalls de l'obra. Aquest gust pels detalls i els bells oficis és present sobretot en l'etapa modernista, fins gairebé entrats els anys vint. Pel que fa al treball de forja, els exemples són variats i van des de la influència gòtica fins a la simplificació geomètrica, passant pel cop de fuet o la decoració vegetal. La ceràmica vidrada acostuma a concentrar-se a les finestres i les teules de la coberta. En aquest sentit, Balcells es decanta sempre per la utilització

Fotografia 5. *Despatx Genís i Pont, detall de la finestra. Sabadell, 1915.* Autor: Orlando Barrial.

d'un color predominant, normalment blau o verd, que destaca sobre el mur. La tècnica del vitrall va ser també on més destacà l'arquitecte i on sobrepassà els límits del disseny, per dedicar-se personalment a la confecció de vitralls al taller que muntà amb el seu germà a la primeria de la seva carrera.

Balcells i els Gorina

El desembre de 1912 Eduard M. Balcells es va casar amb Eugènia Gorina Sanz. La parella s'havia conegut 5 anys abans en una revetlla organitzada al balneari Vichy Catalán¹⁷ a Caldes de Malavella, obra de l'oncle de Balcells –l'arquitecte Gaietà Buigas Monravà–, que havia projectat i dirigit el luxós edifici entre 1898 i 1900. En un primer moment, els Gorina no van veure amb bons ulls aquesta relació, ja que Eugènia formava part d'una adinerada família d'industrials acostumada a emparentar-se amb altres fabricants o banquers. Balcells, en canvi, procedia d'una família d'advocats i l'ofici d'arquitecte, com d'altres professions liberals, no comptava amb pro

reconeixement i prestigi social. Els Gorina vivien a Barcelona, al número 69 del passeig de Gràcia. Malgrat la diferència d'estatus econòmic i social Eduard M., de 35 anys, i Eugènia, de 22, es casaren el 17 d'octubre de 1912 i s'instal·laren al número 84 del carrer del Bruc de Barcelona. La cerimònia es celebrà a la parròquia de la Concepció i el germà de l'arquitecte, mossèn Ramon, oficià l'acte.

Eugènia Gorina Sanz era filla de Jaume Gorina Pujol, casat en segones núpcies amb Isabel Sanz Anglada, vídua del seu germà Pere. L'avi, Jaume Gorina Morató (Sabadell, 1814-1886), havia iniciat cap el 1835 el negoci d'una de les indústries tèxtils més importants de Sabadell. Nascuda sota els auspicis del proteccionisme del començament del segle XIX i en plena revolució industrial catalana, va ser en un primer moment una petita empresa dedicada a la fabricació de teixits de llana. Posteriorment, el 1879, s'incorporaren a l'empresa els seus fills, i es constituí l'empresa familiar Juan Gorina e Hijos. La societat s'especialitzà en vestimenta militar, va adquirir una gran empremta i obtingué diferents premis honorífics en les exposicions en què participà. A fi de modernitzar l'empresa, els Gorina feren diversos viatges a diferents països europeus, on van poder copsar les innovacions tècniques que s'anaven produint en la maquinària i en la confecció dels teixits. El successor de Jaume Gorina va ser el seu fill José Gorina Pujol, oncle d'Eugènia, que amplia la fàbrica amb noves naus industrials, consolidà el mercat peninsular i obrí les exportacions amb Amèrica. El 1925 l'empresa passà a mans dels germans Josep, Joan i Joaquim Gorina Turull, i després de 1936 passà a denominar-se Gorina, SA.

El matrimoni amb Eugènia Gorina proporcionà a Balcells una important clientela entre les famílies industrials de Sabadell, bona part de les quals estaven emparentades amb els Gorina. Sobretot durant els primers anys del matrimoni, entre 1912 i 1920, Eduard M. rebé multitud d'encàrrecs de familiars de la seva dona que havien estat, fins llavors, antics clients d'arquitectes sabadellencs com ara Josep Renom.

Balcells féu una petita ampliació a la casa pairal dels Gorina a la Rambla, obra de Miquel Pascual

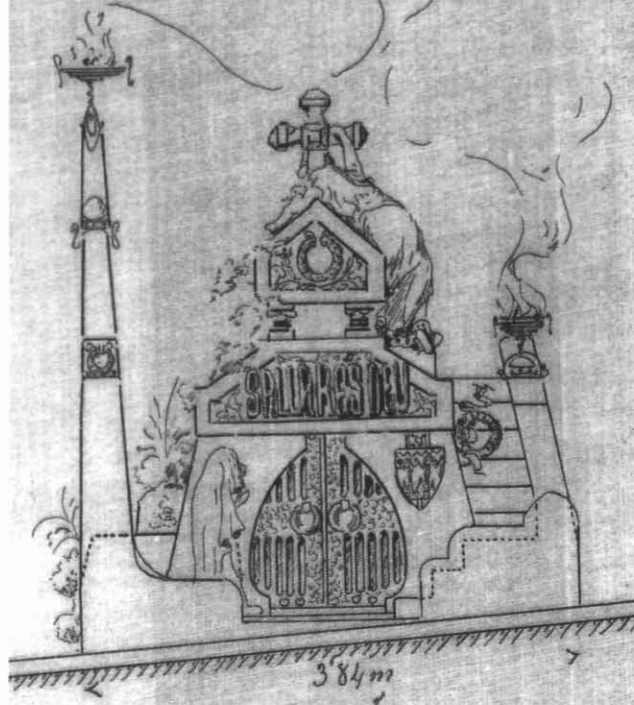

Figura 3. Panteó Sallarès Deu, alçat frontal. Sabadell, 1915. AHS. FM. Sanitat. Cementiri. Obres privades, monuments funeraris, 1915 (GR82 363).

Tintorer, i per a les diferents branques de la família dugué a terme multitud d'obres: naus industrials, despatxos, habitatges, reformes, panteons, residències d'estiueig, etc. Per al seu sogre, Jaume Gorina Pujol, projecta el 1918 les naus industrials del carrer de Cervantes i entre 1925 i 1928 diverses cases de lloguer entre mitgeres. Per a la seva dona, el 1932 féu les reformes de la casa de la Rambla, 152-154. I el 1935 reformà la casa de la seva cunyada, Conxita Gorina Sanz.

Un dels clients més importants de Balcells va ser Joan Gorina Sanz, cosí i germanastre per part de mare d'Eugènia. El 1916 li reformà la casa del carrer de Fèlix Amat i el 1918 projectà el castell de Rocabrúna, una luxosa residència d'estiueig situada a Sant Feliu de Terrassola, a prop de Vic, concebut com a materialització del deliri de joventut del seu propietari: "Era a finals de segle, l'any 92. Els meus pares, per tal de seguir la tradició llanera de la família, m'enviaren a Roubaix per a seguir uns cursos de perfeccionament de comerç, aprendre idiomes i fer pràctiques prop dels industrials llaners de tot Europa; amb molts d'ells vaig tenir la sort de travar-hi una cordial amistat. Sovint, m'invitaven a les seves cases

PROYECTO
DE
FABRICA
DE
PASTAS ALIMENTICIAS
PARA
Sra de
Dª JOAQUIN SABATER

Sección de 4 Febrero de 1916
Aprobado mediante las adjuntas
condiciones.

Sabadell 7 Diciembre 1914

El Propietario
Sra de Joaquín Sabater
Sebastián Riera

El Arquitecto
Eduard de Castelló

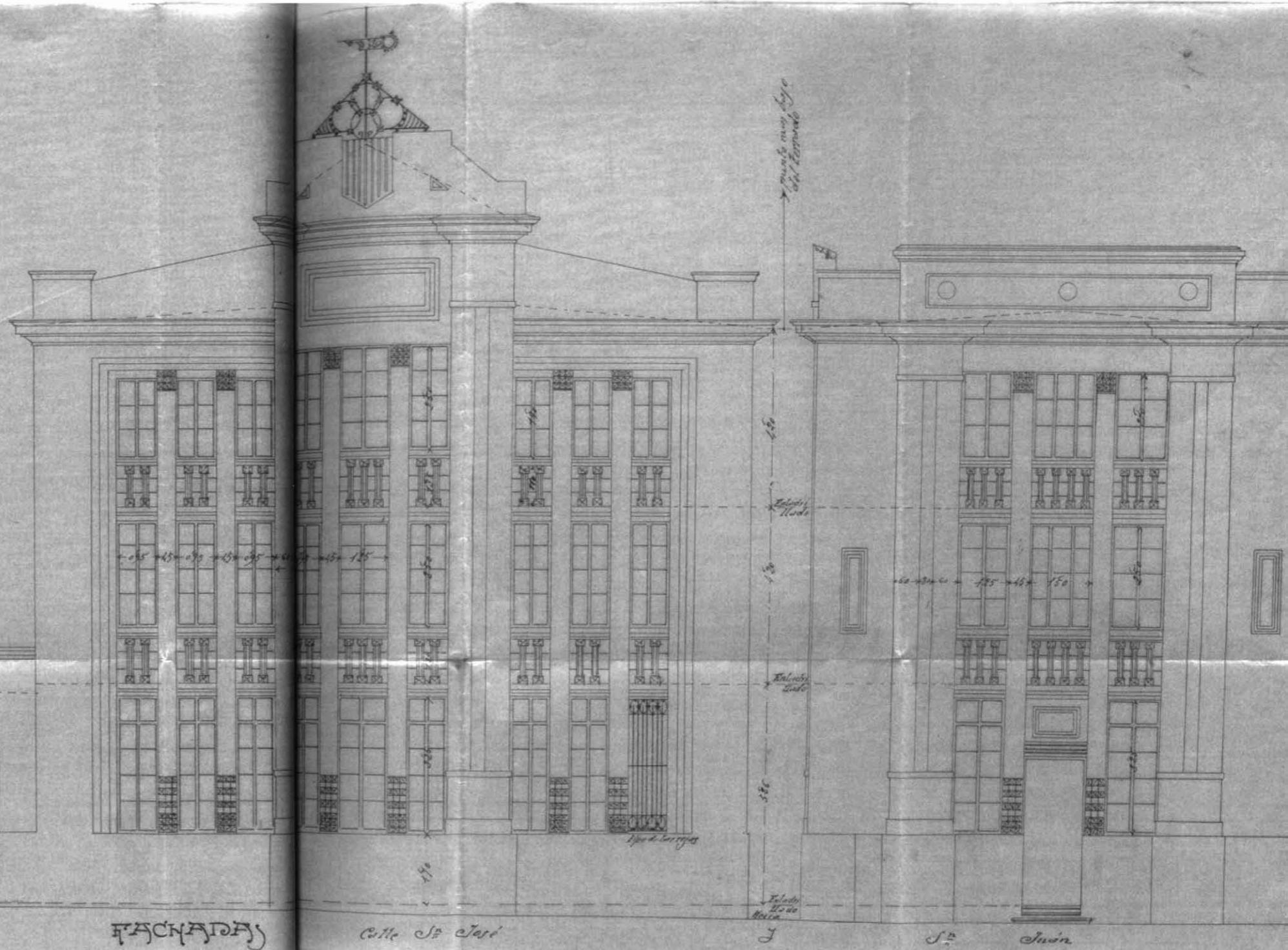

Figura 4. Fàbrica de pastes La Pura, alçat frontal. Sabadell, 1916. AHS. FM. Urbanisme i Obres. Llicències d'obres, exp. 40/1915 (AMH 245).

Fotografia 6. Panteó Carol, detall dels atlans. Sabadell, 1918.
Autor: Josep M. Romero.

pairals i una vegada, sojornant uns dies al castell d'un amic, vaig tenir un somni: una d'aquelles fades dels contes d'infants, feia que jo pogués tenir un castell fet al meu gust".¹⁸ El castell de Rocabruna va passar a Joan Llonch Salas, casat amb la filla de Joan Gorina Sanz, Isabel Gorina Duran. Per al nou propietari del castell ja havia efectuat les obres de reforma i ampliació de la casa familiar al carrer de Cervantes, pel febrer de 1917.

Un dels primers encàrrecs (1912) fou el de la casa de Joan Baptista Ponsà, als carrers de la Concepció i de Casanovas, fill del banquer propietari de la casa Ponsà i casat amb Francisca Gorina Lacot, germanastra per part de pare d'Eugènia. Posteriorment, el 1916, dugué a terme el garatge de la mateixa casa i, el 1942, una ampliació amb galeria oberta al jardí a la casa pairal del carrer de la Indústria, actual seu de l'Arxiu Històric de Sabadell.

Però els clients més importants, pel que fa al nombre d'encàrrecs, van ser els Sampere, emparen-

tats amb una altra germanastra d'Eugènia, Joaquina Gorina Lacot. El 1912 li encarregaren la nau de la fàbrica Sampere, a la cantonada dels actuals carrers del Jardí i de Sallarès i Pla. Un any després Balcells projectà diverses ampliacions: el bloc del carrer de Turull, la torre del rellotge, reformes a l'interior del pati i el magnífic despatx –desaparegut– del carrer de Sallarès i Pla. El 1914 reformarà la casa Sampere i entre 1916 i 1920 la de Rosario Pla de Sampere. El 1917 projectà la desapareguda nau Sampere al carrer de l'Illa, una monumental fàbrica que combinava el classicisme de l'ordre gegantí amb el mur de cortina que ocupava pràcticament tota la façana envidrada. Dos anys després amplia la fàbrica de Francesc Sampere i Bas del carrer de la Indústria, que tornarà a créixer cap el 1924. El 1926 projectà una altra nau a l'antic carrer de Bèlgica (actual Jardí) i, el 1931, el panteó familiar al cementiri de Sant Nicolau. El mateix any reformà algunes obertures a la fàbrica del carrer de les Tres Creus i el 1933 realitzà obres de clavegueram. Entre 1956 i 1957 es projectà una ampliació de l'edifici del carrer de Turull, 75 i la construcció d'un nou edifici a la cantonada dels actuals carrers de Sallarès i Pla i de les Tres Creus després d'enderrocar el despatx del 1913. És possible que Balcells també fos l'autor de l'ampliació en estil art *déco* del carrer de les Tres Creus –enderrocat fa poc–, signat, com era habitual en molts projectes de fàbriques a Sabadell, per un enginyer. Pel que fa a la darrera ampliació signada per Eduard M. Balcells, és probable que el projecte definitiu sigui del seu fill Josep Antoni Balcells Gorina, autor, entre d'altres obres a Sabadell, de la nova Escola Industrial.

El 1915 Eduard M. Balcells projectà les reformes de la casa Colomer, al carrer de les Tres Creus, i el 1918 realitzà el panteó familiar al cementiri de Sant Nicolau. Els Colomer també estaven emparentats amb una cosina de la seva dona, Lluïsa Gorina Turull, casada amb Joan Colomer Girbau.

18 Manel LARROSA, "Josep Renom i la ciutat noucentista", dins *Josep Renom, arquitecte... op. cit.*, p. 11-14.

19 Josep CASAMARTINA I PARASSOLS, *op. cit.*, p. 23.

20 *Ibidem*.

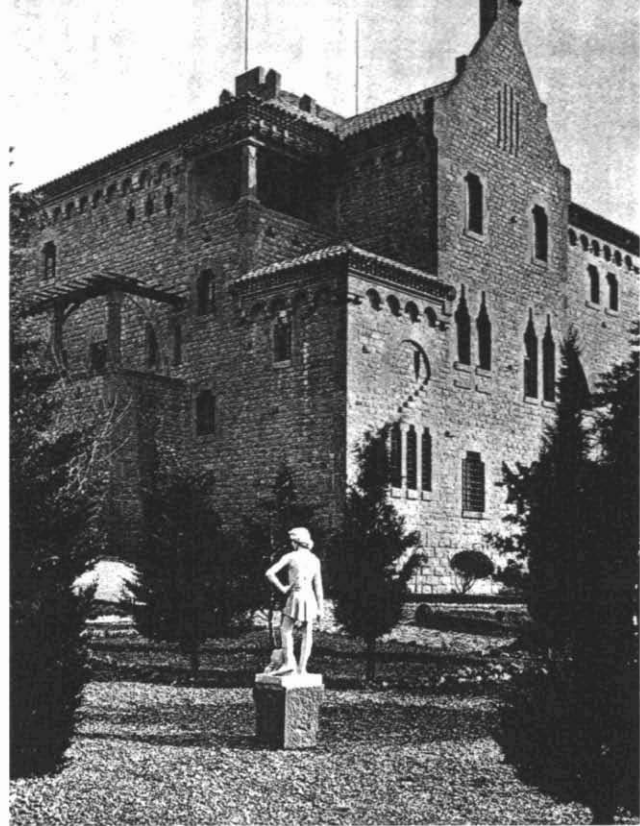
21 Andreu CASTELLS a *L'art sabadellenc*, Sabadell: Edicions Riutort, 1961, atribueix erròniament aquestes dues obres a Miquel Pasqual Tintorer.

Valoració de l'obra de Balcells en el context de l'arquitectura sabadellenca

Sabadell és la ciutat que conserva més obra de Balcells i l'excel·lent qualitat de les produccions modernistes d'influència centreeuropea i noucentistes a la ciutat es poden anar resseguint en l'abundant documentació que es conserva a l'Arxiu Històric de Sabadell i a l'arxiu privat de l'arquitecte.

Eduard M. Balcells inicià la seva trajectòria a Sabadell cap el 1912, arran del casament amb Eugènia Gorina. Al llarg de les dècades següents la seva relació professional amb una ciutat en ple auge industrial i desenvolupament urbanístic fou intensa i constant. Ja al final del segle XIX, s'aprova a Sabadell el Pla d'Eixample de 1886, projectat per l'arquitecte barceloní Miquel Pascual Tintorer i promogut per l'enginyer industrial sabadellenc Narcís Nunell. Aquest eixample urbanístic s'estenia com una gran xarxa sobre la planícia del terme municipal i abraçava la pràctica totalitat d'una ciutat industrial que concentrava els seus esforços cap a l'eix de la Rambla.¹⁹ Posteriorment, l'arquitecte municipal Josep Renom traçà el Pla d'Eixample de 1928, un ambiciós projecte que estén la ciutat cap al nord, tot integrant la Creu Alta, amb visionàries solucions que han trigat dècades a esdevenir realitat.

El paisatge urbà del Sabadell del començament del segle XX es podria descriure com el d'una ciutat funcional, discreta, austera i unitària urbanísticament, on únicament les xemeneies de les fàbriques i els campanars de les esglésies desafiaven el que Josep Casamartina defineix com "el tel gris":²⁰ "A Sabadell, s'anava per feina, les fàbriques eren blocs molt simples i sense cap tipus d'element superflu, les cases dels treballadors –l'altre tipus de construcció que definia la ciutat– eren estretes i llargues: autèntiques màquines per viure, en el pitjor dels sentits i no era per casualitat, que rebien el nom de cases barates. [...] Les cases riques, tampoc no eren ostentoses –sobretot a l'exterior–, perquè en una ciutat obrera més aviat calia justificar pèrdues que no pas beneficis i evitar que en qualsevol revolta comencessin a rodar caps".²¹ Aquest esperit estalviador incidirà negativament en una arquitectura que, en la majoria dels casos, no es correspon amb els plànols que es

Fotografia 7. Castell de Rocabruna. Sant Feliu de Terrassola, 1919. Il·lustració extreta de: J. GORINA I SANZ, *El Castell de Rocabruna, Sabadell*: Joan Sallent Sucre, 1948.

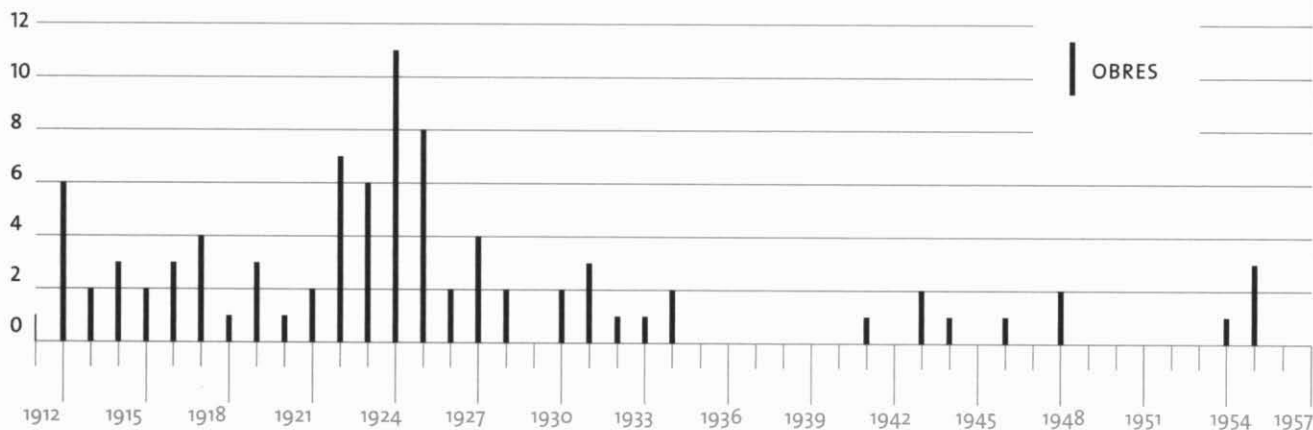
projecten, molt més ambiciosos. Aquest fet afectarà especialment l'arquitecte Josep Renom, que veurà com els clients eliminen el recobriment decoratiu i el motlluratge de bona part dels seus edificis a l'hora de passar del paper a la construcció definitiva.

Malgrat l'aparent austeritat de l'arquitectura sabadellenca de l'època, dintre d'aquest període del començament del segle XX destaquen tota una sèrie d'arquitectes de prestigi que treballaren a la ciutat al llarg de l'època modernista i noucentista amb obres de diversa qualitat. L'arquitecte Miquel Pascual Tintorer, al final del segle XIX, havia fet, entre d'altres obres, les esglésies de la Puríssima (1879-1885), la capella del cementiri de Sant Nicolau (1893) i diverses reformes a la Salut (1907) i cases particulars, com ara la torre dels Gorina (1889). El sabadellenc Juli Batllell, col·laborador d'Antoni Gaudí, va ser arquitecte municipal i desenvolupà una arquitectura immersa en el modernisme en obres com el despatx Taulé (més conegut com a despatx Lluch, 1908), l'hotel Suís (1902) i el desaparegut cafè Euterpe. El seu successor en el càrrec va ser Josep

Renom, deixeble de Josep Puig i Cadafalch i autor d'edificis tan emblemàtics com el quiosc dels Jardinetes (1910-1911), la casa Arimon (1911), la Torre de l'Aigua (1915-1919) i els despatxos Sallarès Deu (1912), Quirze Estop (1913-1914) i Llonch i Sala (1913-1914) o la torre Menna Claramunt (1919-1920). L'arquitecte Manuel J. Raspall, treballà puntualment a Sabadell, on projectà la cantonada del cafè Euterpe (1913) i la reforma del teatre Euterpe (1915). L'edifici de la Caixa de Pensions (1923) i l'inici de l'església de Sant Fèlix (1911) es deuen al reconegut arquitecte barceloní Enric Sagnier. A la ciutat també hi va treballar Bernardí Martorell, autor de l'església del Escolapis (1924-1932) i de diverses tombes al Cementiri de Sant Nicolau; Jeroni Martorell, que continuà les obres de l'església de Sant Fèlix i projectà l'edifici de la Caixa d'Estalvis de Sabadell (1906-1918) i, entre altres obres, el desaparegut Cinema Imperial (1911); i l'arquitecte terrassenc Lluís Muncunill, autor de la fàbrica Hilados Mohair, posteriorment La España Industrial (1920-1922). Ja dins l'etapa noucentista destaquen Francesc Folguera, que continuà les obres de Sant Fèlix i, molt més tard, projectà la de Sant Salvador (als anys cinquanta), i Antoni Puig i Gairalt, que és l'autor de la casa d'Antoni Oliver (1925), germà de Pere Quart. D'altra banda, l'arquitecte de Barcelona Francesc de P. Nebot es pot considerar l'introduïdor del corrent monumentalista del noucentisme, amb obres com les cases Baygual del carrer de Quevedo (1917), les cases bessones Salvador Romeu (1918) del carrer de Vila Cinca o les cases Enric Rocamora (1923) al

carrer de la Indústria. Santiago Casulleras, també barceloní, però que acabarà instal·lant-se a Sabadell, és el continuador d'aquesta via arquitectònica, però més situat en el regionalisme, en obres com el palauet Tamburini (final dels anys vint), la casa Vídua Guasch (1931), tots dos al carrer de la Indústria, i, ja dins l'òrbita plenament racionalista, l'Art tèxtil (1941). El sabadellenc Joaquim Manich projectà les naus dels Docks el 1914 i el 1916, el despatx Mateu Brujas (1916) i la casa Armengol Duran (1917), a la Rambla. A finals dels anys deu, el mestre d'obres Rafael Estany encara estava en actiu i havia projectat el Casinet (1905) i la torre Marinello (1910).²² De la mateixa manera que Balcells, la majoria d'aquests arquitectes (tret de Batllell, Renom i Manich) estaven establerts a Barcelona (o a Terrassa, en el cas de Muncunill) i treballaren puntualment a Sabadell sense tenir despatx a la ciutat. De tots, però, Balcells fou qui tingué una presència més continuada i llarga a la ciutat. Probablement l'obra de Balcells a Sabadell es pot considerar paral·lela a la que dugué a terme el també barceloní Francesc de Paula Nebot durant els anys deu, molt de moda entre certa burgesia sabadellenca de l'època, que li va fer multitud d'encàrrecs. Tant Balcells com Nebot feren edificis amb un pressupost superior al que era normal a la ciutat i sobresurten per ser molt més ostentosos del que era habitual.²³

Davant la majoritària austeritat de les indústries sabadellenques, que normalment eren quadres típiques del segle XIX sense cap mena d'ornamentació ni concessió a l'estètica modernista, es troba el singular

Gràfic 1. Evolució del nombre de llicències d'obres presentades per Eduard M. Balcells entre els anys 1912-1957. Elaboració pròpia.

repertori formal de la fàbrica Sampere o la profusió decorativa del despatx Genís i Pont. Tanmateix, també Balcells es va veure afectat per aquesta limitació i part del seus projectes arribaren a materialitzar-se sense el recobriments ceràmic o esgrafiats o el complicat joc volumètric amb què van ser concebuts.

Si tenim present el nombre de llicències d'obres que presenta Balcells a Sabadell entre 1912 i 1957, podem apreciar que, al llarg de la seva trajectòria, l'activitat de l'arquitecte a la ciutat es concentra significativament en determinats períodes. Els edificis industrials més ambiciosos es corresponen amb la primera dècada d'estada professional de Balcells a la ciutat. Entre 1912 i 1920 es concentren les fàbriques més monumentals i amb un tractament més destacat de la decoració. Fins aleshores, Balcells havia centrat la seva carrera a poblacions d'estiu com Cerdanyola, Sant Cugat o Cardedeu, on projectava, preferentment, una arquitectura ostentosa. Les primeres obres a Sabadell estan immerses encara en el luxe ornamental de l'arquitectura d'estiu i els contactes de la família de la seva dona, que li permeteren desenvolupar amb una certa llibertat els projectes més ambiciosos. La família Gorina, que en un primer moment s'havien oposat al casament, s'encarregaren, sobretot durant els primers anys de matrimoni, de proporcionar a l'arquitecte una clientela amb gran poder adquisitiu, de forma que Balcells arribà a aconseguir alguns dels projectes més importants de la ciutat. L'època coincideix també amb una de les etapes de més esplendor de la indústria del país i de la indústria tèxtil sabadellenca en particular, que fou afavorida per la crisi europea de la Primera Guerra Mundial. La segona dècada del segle serà especialment abundant en encàrrecs, sobretot a partir de l'any 1913, poc després del casament de Balcells. Estilísticament aquest període es correspon amb un darrer modernisme molt influït per les propostes que arribaven del centre d'Europa, sobretot de Viena. Sabadell ha conservat les obres més significatives d'aquest període de l'arquitecte. Al llarg d'aquesta etapa destaquen a la ciutat conjunts industrials, des-

Fotografia 8. Pisos Escaiola. Sabadell, 1931. Autor: Josep M. Romero.

patxos, panteons i habitatges. Pel que fa a l'arquitectura industrial, hem de fer esment de la fàbrica Sallarès Deu (1912) –actual Companyia d'Aigües– entre els carrers de la Indústria i de la Concepció; del conjunt de la fàbrica Sampere Bas (1912-13) a l'illa compresa entre els carrers del Jardí, de Sallarès i Pla, Turull i Tres Creus; de la fàbrica de pastes La Pureza per a Joaquim Sabater (1916) al carrer del Mestre Rius; de la fàbrica Sampere del carrer de l'Illa (1917), i dels despatxos Genís i Pont (1916) –al carrer de Sant Llorenç i del Carme– i Dalmases (1920) –al carrer de Narcisa Freixas–. El cementiri de Sant Nicolau concentra el major nombre de panteons projectats per Balcells durant tota la seva carrera; destaquen el panteó Sallarès Deu (1915), el panteó Carol (1918), el panteó Gorina (1918) i el panteó Colomer (1920). Dintre de la tipologia d'habitatges, cal destacar la casa Ponsà (1912), al carrer de Casanoves; la reforma de la casa Llonch (1918), al carrer de Cervantes; el projecte, inacabat pel que fa a la decoració, de 10 cases per a Vicente Moragas (1918), als antics carrers de Víctor Balaguer i de Guimerà, i la reforma de dues cases d'Isidro Fochs (1917), a la Rambla.

22 De la informació referent a l'autoria i la cronologia dels edificis, una part procedeix dels expedients del PEPPAS (revisió d'abril de 1992) i l'altra m'ha estat gentilment facilitada per Josep Casamartina i Parassols.

23 Fins i tot, a vegades, es redueixen a simples plànols-fórmula per a una sol·licitud de llicència.

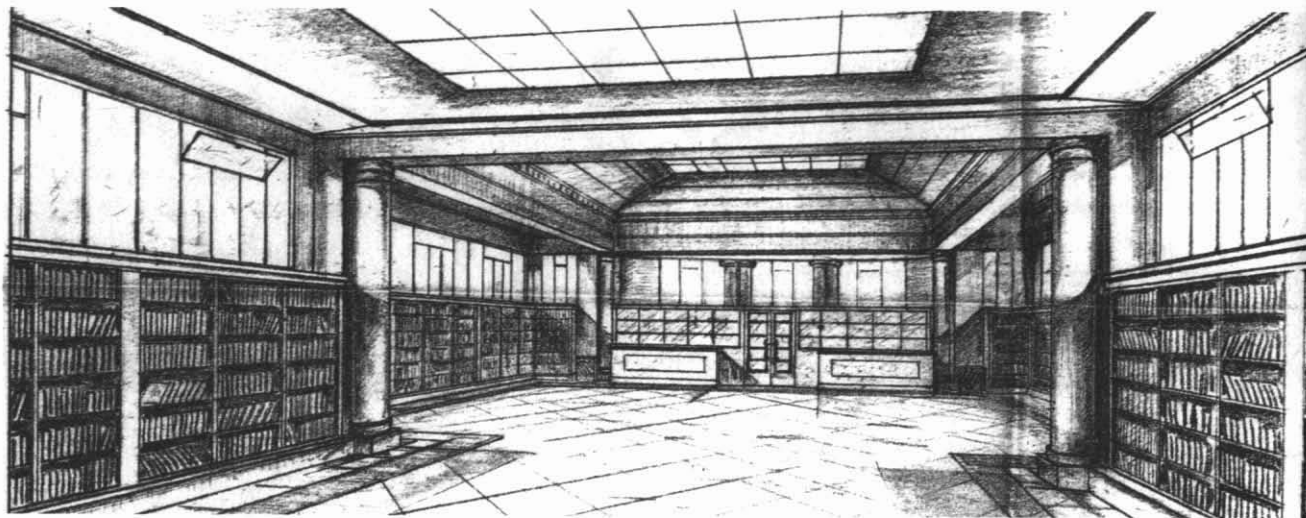

Figura 5. Projecte de Biblioteca per a la Caixa de Sabadell (1935-1936). [No realitzat.] (Arxiu Balcells).

Entre el 1924 i el 1927 el nombre de llicències presentades experimentarà un gran creixement que trobà una explicació en l'expansió urbanística de la ciutat a base de cases angleses entre mitgeres. Durant l'etapa que comprèn des del 1920 al 1936 abunden les reformes d'edificis preexistents i la majoria d'encàrrecs són de menys volada, a excepció d'alguns blocs d'habitatges que projectarà. Els conjunts industrials no són concebuts, ni de bon tros, amb el luxe dels encàrrecs anteriors. Des del punt de vista estilístic les obres d'aquest període s'emmarquen en la recuperació del classicisme i de l'arquitectura vernacle que propugnava el noucentisme, amb alguns afortunats exemples d'arquitectura art *déco* i estil internacional. Dintre dels conjunts industrials cal fer esment de l'ampliació de les naus de Manuel Gorina (1924), al carrer de Cervantes. Pel que fa a l'arquitectura d'habitatges, destaquen, entre el gran nombre de cases angleses i petites reformes, la reforma de la casa Elvira Roca, vídua de Duran (1920), al carrer del Sol; els pisos Escaiola (1933), a la plaça de l'Àngel, i el primer projecte dels pisos de renda de la Caixa de Sabadell (1935-1936), al carrer de Gràcia. Pel que fa a l'arquitectura funerària, cal fer esment del panteó Sampere (1931), construït segons les pautes de l'art *déco*. Com a edificacions públiques hi ha la Mútua Sabadellenca (1928) i l'avançat projecte, entre racionalista i *déco*, de la Biblioteca de la Caixa de Sabadell (1935-1936) que mai no va arribar a construir-se.

La darrera etapa a Sabadell comprèn el període que va del 1942, data en què realitzà el primer edifici després de la Guerra Civil, fins al 1957, any del seu darrer projecte a la ciutat. A la maduresa d'un arquitecte que l'any 1957 ja tenia 80 anys, el nombre d'obres és força més reduït que durant els períodes anteriors. Tot i amb això, es poden trobar grans encàrrecs que tenen com a clients institucions locals com ara la Caixa d'Estalvis de Sabadell i la Mútua Sabadellenca. Les obres d'aquesta etapa estan imbuïdes d'un fort esperit classicista i monumental. Pel que fa als blocs d'habitatges, cal fer esment dels pisos de renda de la Caixa de Sabadell (1946-1947), al carrer de Gràcia, i el projecte d'habitatges per a la mateixa entitat, del 1950. Destaquen els projectes d'edificis públics, com ara l'ampliació de la Mútua Sabadellenca (1943-1944), al carrer de la Creueta, i els projectes de Llar d'Infants (1944) i d'Escoles (1950), per a la Caixa de Sabadell.

Eduard M. Balcells ha estat reconegut per la seva etapa modernista i sobretot per l'arquitectura d'estueig, de la qual resten com a exemples paradigmàtics la casa Tosquella a Barcelona (1906), la casa Lluch (1906) a Sant Cugat del Vallès i la casa Gual (1910) a Cardedeu. Però a Sabadell és on es conserven tota una altra sèrie d'edificis, no pas menys interessants i encara pendents de ser recuperats i reconeguts per la historiografia, i degudament restaurats, com ara les fàbriques, els despatxos i els panteons

funeraris, a part d'algunes cases particulars, que junt amb les celebrades torres d'estiueig es poden considerar com el millor de tota la seva producció. ●

Bibliografia

Oriol BOHIGAS. *Reseña y catálogo de la arquitectura modernista*. Barcelona: Lumen, 1973.

Josep CASAMARTINA I PARASSOLS. *Josep Renom, arquitecte*. Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, 2000.

Ana FERNÁNDEZ. *El cementiri de Sant Nicolau*. Sabadell: Ajuntament de Sabadell; Fundació Caixa de Sabadell, 2000.

Mireia FREIXA. *El modernisme a Catalunya*, Barcelona: Barcanova, 1991.

149

Raquel LACUESTA. *Arquitectura modernista en Cataluña*. Barcelona: Gustavo Gili, 1990 (Guías de Arquitectura).

François LOYER. *Art nouveau en Cataluña*. Köln: Evergreen, 1991.

David MACKAY. "Eduardo Balcells", *Cuadernos de Arquitectura*, 63 (primer semestre de 1966), p. 41-44.

José M. ROMERO, Orlando BARRAL. *Eduard M. Balcells. Arquitecte de Cerdanyola*, Cerdanyola del Vallès: Ajuntament de Cerdanyola, 2002.

José M. ROMERO, Orlando BARRAL. *Guia de la Cerdanyola Modernista i Noucentista*. Cerdanyola del Vallès: Caixa de Sabadell, Ajuntament de Cerdanyola, CRAC, 2002.

Joan VILA-GRAU, Francesc RODÓN. *Els vitrallers de la Barcelona modernista*. Barcelona: Editorial Polígrafa, 1982.
